

**İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye
(1925-1926)**

**Sir R. LINDSAY
R.H. HOARE**

**Derleyen
ALİ SATAN**

Çeviri: Nilgün Engin

***Tarihçi*
Kitapları**

Tarihçi Kitabevi Yayınları : 44
Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Editör: Necip Azakoğlu
Sayfa tasarımı : Nevin Azakoğlu
Kapak tasarımı: Tarkan Tođo

Birinci baskı: Kasım 2013, İstanbul
Boyutlar: 13.5 x 21 cm
Sayfa sayısı: 208

Baskı ve Cilt:
Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Őti.
DavutpaŐa Cad. 123 Kat 1
Topkapı / ZEYTİNBURNU - İSTANBUL
+90 (212) 482 99 10
Sertifika no: 16053

ISBN: 978-605-4534-32-6

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir. Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir Şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104/A Moda / KADIKÖY-İSTANBUL
Tel: 0 216 418 68 86
GSM: 0 530 370 74 11
E- posta: info@tarihcikitabevi.com

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE YILLIK RAPORLARI DİZİSİNİ BİTİRİRKEN...	9
TÜRKİYE YILLIK RAPOR, 1925	15
I. İÇ MESELELER	19
<i>Genel Hikaye</i>	19
<i>Genel Gözlem</i>	32
II. YABANCI ÜLKELERLE İLİŞKİLER	35
<i>İngiltere ile ilişkiler</i>	35
<i>Irak sınırı meselesi</i>	35
<i>Ankara meselesi</i>	45
<i>Fransa</i>	47
<i>İtalya</i>	48
<i>ABD</i>	49
<i>Rusya</i>	49
<i>Yunanistan</i>	52
<i>Yunanistan Dışındaki Diğer Balkan Devletleriyle İlişkiler</i>	54
III. DENİZCİLİK MESELELERİ	57
IV. ASKERİ MESELELER	59
V. HAVACILIK	65

VI. EKONOMİK, FİNANSAL VE SOSYAL MESELELER	69
TÜRKİYE YILLIK RAPOR, 1926	81
I. GENEL GÖZLEMLER	85
II. DIŞ İLİŞKİLER	87
<i>Genel</i>	87
<i>İngiltere</i>	91
<i>Fransa</i>	100
<i>İtalya</i>	102
<i>Amerika Birleşik Devletleri</i>	103
<i>Rusya</i>	104
<i>İran</i>	105
<i>Yunanistan</i>	106
<i>Bulgaristan</i>	108
<i>Almanya</i>	109
<i>Polonya</i>	110
III. İÇ MESELELER	111
<i>Genel Politika</i>	111
<i>Azınlıklar</i>	115
<i>Mevzuat</i>	116
IV. DENİZCİLİK	119
V. BOĞAZLAR KOMİSYONU	123
VI. ASKERİ MESELELER	125
VII. HAVACILIK	131
VIII. EKONOMİK, FİNANSAL ve SOSYAL MESELELER	137
TURKEY ANNUAL REPORT, 1925	155
TURKEY ANNUAL REPORT, 1926	179
DİZİN	205

Doç. Dr. Ali Satan- Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. 1990 yılında aynı Üniversite'nin Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamladı. İki yıl boyunca İngiltere'de kütüphane ve arşiv çalışmalarında bulundu. 1994'te "*Türk İnkılâbının İngiltere Basınına Yansımaları*" konulu yüksek lisans tezini verdi. Aynı Enstitü'de doktorasına başladı ve 2001 yılında "*Halifeliğin Kaldırılışı*" teziyle doktor unvanını kazandı.

Cumhuriyet tarihiyle ilgili bilimsel çalışmalarını ve yayınlarını sürdüren Doç. Dr. Ali Satan'ın **eserleri** şunlardır;

Halifeliğin Kaldırılması, Gökkuşbu Yayınları, 2008

Son Halife Abdülmecid Efendi, Doğan 2008, Ufuk Kitap 2011

İstanbul'un Son Yüzyılı, Kültür A.Ş., 2012

Tanıkların Diliyle Kıbrıs Olayları (1955-1983) (Erdoğan Şentürk ile), Tarihçi Kitabevi, 2012

Derlediği Kitaplar;

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1920, Tarihçi Kitabevi, 2010

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1921, Tarihçi Kitabevi, 2011

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1922, Tarihçi Kitabevi, 2011

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1923, Tarihçi Kitabevi, 2012

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1924, Tarihçi Kitabevi, 2013

Millî Tarihin İnşası (Ahmet Şimşek ile), Tarihçi Kitabevi, 2011

Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri (Necdet Öztürk ile), IQ Yayınları, 2006

Belgeseller:

I. Dünya Savaşındaki Türk Esirlerin anlatıldığı, *Bekle Beni Vatan* (II Bölüm Skytürk-Star TV)

Dünden Yarına Kıbrıs (VII Bölüm-TRT 2, 2008)

Geleneksel Sanatların 10 usta sanatçısının anlatıldığı *İstanbul'un Ustaları* (İstanbul 2010 Ajansı)

Tarih Programı:

Tarih Dergisi (Zekeriya Kurşun ve Ahmet Kavas ile) (TRT 2'de 30 Bölüm 2010-2011)

Eski Sorulara Yeni Cevaplar (TRT İstanbul Radyosu 2010-11) (100 program)

Siyasi Portreler (TRT İstanbul Radyosu 2009) (50 program)

TÜRKİYE YILLIK RAPORLARI DİZİSİNİ BİTİRİRKEN...

1920 raporu 27 Nisan 1921'de, 1921 raporu 8 Mayıs 1922'de, 1922 raporu ancak 7 Kasım 1923 tarihinde tamamlanabilmişti. 1923 raporu 12 Mayıs 1924'te, 1924 yılı raporu 1 Haziran 1925'te, 1925 yılı raporu İngiliz diplomatlarca 31 Ağustos 1926'da tamamlanarak Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmişti. 1926 raporu ise 31 Ocak 1927 tarihinde tamamlanıp Londra'ya giden kriptoların arasında yola çıkartılmıştı. Raporların hazırlanması, yaşanan yılın yoğunluğuna göre değişmekle beraber en az 4-5 ay alırken 1926 yılı raporunun 1 ay içine tamamlandığı görülüyor.

Son iki yılın raporuna kadar raporlar 40 sayfanın üzerinde iken 1925 yılı 22 sayfa, 1926 yılı ise 23 sayfa ile sınırlı kalmıştır. Bu yüzden iki yılı birleştirerek yayınlamak durumunda kaldık.

1925 raporunda ağırlıklı olarak Şeyh Said isyanı yer almaktadır. Her ne kadar bölgeye konulan seyahat yasağın-
dan ve kendilerine hareket ile ilgili bilgi verilmemesinden
şikayet edilse de bir çok ayrıntı zikretmekten geri durulma-
mış. Mesela;

“İsyanın ilk günlerinde yerel jandarmadan hatırı sayılır sayıda ve düzenli ordudan bir miktar katılım oldu; ancak önemli aşiret liderleri uzak durdular ve isyancılar tüm süreç boyunca teşkilatsız bir görünüm sergilediler.” (6.madde)

İsyanın iç politikada otoriterleşmeyi beraberinde getirdiğini vurgulayan rapor, konuyu Musul Meselesi açısından da şöyle ilişkilendiriyor:

“Türk Hükümeti; yedekteki askerlerin seferber edilmesi sonucunda doğu ve güneydeki vilayetlere büyük güçlerin yığılması neticesi bölgede sahip olduğu güçten yararlanarak, Milletler Cemiyeti Türklerin emellerine uygun bir karara varmazsa bu güçlerin Musul’da bir operasyon yapabileceğine dair bir tehdit oluşturmak veya Musul’u herhangi elverişli bir fırsatta anî bir saldırıyla ele geçirmek fikrinin baştan çıkarıcılığı ile mücadele edemedi.” (9. madde)

1925 yılının diğer önemli olayı “Şapka İnkılabı”dır. İnkılap Tarihi kitaplarında konunun sadece şapka olmadığı, bir zihniyet devrimi yapıldığı yolundaki ifadeleri benzer şekilde İngiliz raporunda da yer alıyor;

“Gazi’nin niyeti, bir başlığı diğer biriyle değiştirmekten çok daha fazlasıydı. Şapkanın kullanımıyla, düşünmekten aciz insanların medenileşme yolunda geride bırakıldıkları mesajını bariz ve dışa dönük işaretlerle vermekte ve kendilerini gerçek ilerlemenin yoluna doğru sevk etmekteydi. Fesler, bir ihtimal uzak köyler ve küçük şehirler dışında Türkiye’nin her yanında çöpe atılmış görünmekte; ancak gerçek bir sosyal ilerlemenin kaydedildiğine dair bir işaret mevcut değil.” (13. madde)

Türkiye-Irak sınırının belirlenmesi için Milletler Cemi-

yeti Alt Komisyonu çalışmalarını yürütüyordu. Rapor, bu süreçte Türkiye'nin ve Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'nün bir çok önemli hatası olduğunu ileri sürmektedir. Komisyonun verdiği karar ise raporda şu şekilde değerlendiriliyordu;

“Temmuz'da Milletler Cemiyeti Alt Komisyonu, büyük oranda İngiliz iddiaları ve Brüksel çizgisi lehine olan raporunu ve önerilerini yayımladı. İstanbul'dan bakıldığında Alt Komisyon'un aslî tarafsızlığından şüpheye düşülmesi için hiç bir sebep olmasa da; Komisyon'un raporu hünersiz, acemice bir belgeydi. Komisyon'dakiler tarafsızlıklarını kanıtlamak amacıyla Türk tezine yakın görüşlerini dahil ettikleri halde, nihai kararı İngiliz tezi lehine verdiler.”

“...Birer coğrafyacı, asker veya diplomat olduklarını unutup, ...sonsuz sayıda sıkıntı çıkarabilecek “egemenliğin verilmesi” gibi yasal bir mesele ile ilgili hukuksal soruna bir hakem kararı vermeye kendilerini kaptırdılar. Nihayetinde de raporlarını Türklerin kaybettikleri toprağı geri istemelerine malzeme olacak birçok veri ile baştan sona doldurarak verdiler.” (25. madde)

1925 raporunda Ankara'nın başkentliği ile ilgili olarak da batılı devletlerin buraya yerleşmek konusunda isteksiz davrandıkları anlatıldıktan sonra İstanbul'un tekrar başkent olmasının ancak Türkiye'nin Hilafet'i geri getirmesi halinde mümkün olabileceğı (33. madde) cümlesine yer veriliyor. 1925-1926 yılı itibariyle “Hilafet'i geri getirme” ihtimalinden söz edilmiş olmasını ilginç bularak not ediyoruz.

Raporun dikkatimizi çektiğı bir diğerkonu da, Türkiye'ye yönelen İtalyan tehdidi ve tehlikesidir. İngiliz diplomatlar Türk-İtalyan ilişkilerine hakim olan güvensizliği

şöyle izah ediyorlar;

“... yıl boyu Türkiye’de gizli bir güvensizlik duygusu varlığını korudu. Bu güvensizlik İtalya’daki vahim durumdaki yüksek nüfus probleminin çözümü için Anadolu’daki neredeyse tamamen ıssız bölgelere göçün ideal bir çıkış noktası olarak algılanabileceği bilincinden kaynaklanmaktaydı.” (37. madde)

1925 Türkiye Raporu, ekonomik ve askeri konulara da geniş yer ayırmaktadır. Türkiye’nin iktisadi ve askeri gücü elbette İngiltere için dikkatle takip edilen stratejik konular arasında olmayı sürdürüyor.

1926 yılında Türkiye için en önemli konu; Türkiye-Irak sınırının çizilmesi, yani Musul Meselesi’nin kapanması olsa gerektir. 1926 Türkiye Raporu bu konuya hem ağırlık veriyor, hem de çok mağrur ve muzaffer ifadeler kullanıyor. Türk basınının yürüttüğü kampanyaları şovenist bulan İngiliz diplomatların, Türk Hükümeti’nin de mahcup duruma düştüğüne işaret etmenin ötesinde hakaretamiz ifadeler kullandıkları esfle görülmektedir:

“Aylar boyunca tüm Türk basını -bir basın ki en katı disipline tâbi- gazete sütunlarını önce İngiltere, ardından Milletler Cemiyeti Konseyi hakkında ağır hakaretlerle doldurdu. Bu yazılarda, Türkiye’nin tartışma konusu olan bölgelerin çoğunda, Musul ili de dahil olmak üzere, egemenliğini tanımayan hiçbir anlaşmanın kabul edilmeyeceğine dair antlar verilmekteydi. Sonra aniden, bir göz kırpması süresinde her şey değişti; basın Musul’u tümünden unuttu ve Hükümet baharda Majestelerinin Hükümeti’nin atmaya hazırlandığı teselli kırınlarını toplamak gibi tatsız bir işe girişti.” (4. Madde)

1926 raporu, Musul Meselesi'nin İngiltere lehine çözülmüş olmasına rağmen Türkiye'nin İngiltere ile iyi ilişkiler kurmakta kararlı oluşunu, İtalyan tehdidi karşısında Bolşevik yardımına fazla güvenilememesi olarak açıklıyor. (47. madde).

1926 yılında yaşanan "İzmir Suikasti" davası da raporun konuları arasında bulunuyor. İngiliz diplomatlar, 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan Türkiye-Irak sınır antlaşmasının Türkiye aleyhine ve İngiltere lehine çözüldüğünü yazıyorlar. Türk Hükümeti'nin bu yenilgiyi basını yönlendirerek ve Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın yapılmasını öne sürerek geçiştirdiğine dikkat çekiyorlar. Yine 14 Haziran 1926'da ortaya çıkarılan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya suikast teşebbüsü sonrasında da Musul Meselesi ile içeride kaybedilen itibarın kazanılması ve bu süreçte Hükümet'e yönelik başlatılacak muhalefet hareketlerine karşı bir sindirme hareketi olduğu ihsas ettirilmektedir.

Diğer yılların raporlarında olduğu gibi 1926 yılı raporunda da Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri hakkında ayrıntılı bilgi, zirai, iktisadi ve ticari gelişmeler, istatistiki bilgiler Londra'ya iletilmektedir.

İngiliz diplomatlarının hazırladıkları Türkiye Yıllık Raporları elbette her şeyi kesin, doğru ve olduğu gibi anlatmamaktadır. Bu raporlar siyasî mahiyet ve amaç taşımaktadırlar. Raporları, Londra'nın Türkiye politikalarını belirlemesine yardımcı olması için hazırlanmışlardır. Nitekim okuyucularımız unutmamalıdır ki; 1920-1923 tarihleri arasında Türkiye, İngiltere için düşman devlettir. 1923-1926 döneminde ise; hasım ve rakip devlettir. Dolayısıyla burada yer alan hüküm ve tespitler yansız tarihçile-

rin değil, siyasî kişilerindir.

İngiltere'nin Türkiye Yıllık Raporları dizimiz; Türkiye-İngiltere ilişkilerinin en kritik yılları olan 1920-1926 dönemini kapsamaktadır. *Tarihçi Kitabevi*'nde 2010'da yayınlamaya başladık ve 2013'te 6. kitabı yayınlayarak diziyi tamamlıyoruz. İngiltere Büyükelçiliği'nin Türkiye raporları bu yıllardan sonra da devam etmektedir. İlgilenenler, İngiliz arşivinden bunlara ulaşabilir. Ancak bizce asıl yapılması gereken, yine bu kritik döneme dair Fransa, İtalya ve Rusya'nın Türkiye yıllık raporlarının yayınlanmasıdır. Bu yapıldığında, raporları mukayese etme imkanımız olacak, döneme dair bilgilerimiz ve bakış açımız çok genişleyecektir.

Yeri gelmişken, Türk Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin bir an evvel araştırmacılara açılarak Türk diplomatlarının da çeşitli ülkeler hakkında tuttıkları raporların gün ışığına çıkması en büyük dileğimizdir. Bu arşivlerin açılması hem Türkiye hem de dünya tarihi açısından önemli bir kazanç olacaktır. 20. yüzyılın bütün önemli devletleri Hariciye Arşivleri'ni tasnif edip araştırmacılara açarken Türkiye Cumhuriyeti'nin bunu hâlâ yapmaması büyük bir eksiklik ve Türk Dışişleri için de büyük bir vebaldir.

Bitirirken, 1925-1926 Yıllık Raporları'nı İngilizce orijinallerinden çeviren Sayın Nilgün Engin'e, kontrolleri yapan Sayın Necip Azakoğlu'na, editoryal katkılar sağlayan Sayın Nevin Azakoğlu'na, elimizde bulunmayan 1925 Raporu'nu Londra'dan tedarik eden değerli dostum Şinasi Eryılmaz'a teşekkür ediyorum.

Tarihi daha iyi anlamamıza katkı yapması dileğiyle.

Ali Satan

DİZİN

- ABD 5, 6, 77, 79, 105, 148, 150
Ali Cenani Bey (Ticaret Bakanı) 139
Amedya 38
Ankara 5, 11, 23, 24, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 64, 69, 72, 73, 74, 91, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 118, 128, 130, 137, 140, 141, 143, 144
Ankara Antlaşması 50, 94, 96
Anti-İngiliz 45
Aşar Vergisi 29, 33, 72, 116

Banque de Credit National 75
Baroni, Orsini 105
Berlin 45, 52
Berthelot 92
Bouillon, Franklin 50
Brest-Litovsk 90
Brindisi 137
Bulgaristan 6, 34, 56, 110, 111, 125
Büyükdere 137

Cahit, Hüseyin 29, 115
Cemil Bey 21, 22
Cenevre 31, 34, 42, 43, 45, 52, 53, 57
Cevat Paşa 38
Chamberlain, Austen, Sir 19, 85
Clerk, G., Sir 85, 90
Compagnie Francaise de Telegraphie Sans Fils 144
Crewe, Lord 53
Curely, Jesse, M. 49
Curzon, Lord 22

Çanakkale 99
Çay Ada 110
Çemişkezek 25
Çiçerin 45, 46, 52, 91, 93, 106
Çorum 29

De Jouvenel 92
Dersim 25

- Deutsche Bank 75
 Diyarbakır 24, 25, 68, 75, 136, 141, 142
 Dolmabahçe 30
 Elazığ (El Aziz) 24, 113, 114
 Ergani 24, 75, 141, 142
 Ernst, General 103
 Eskişehir 28, 68, 72, 129, 134, 136
 Faşist Parti 91
 Fethi Bey 21, 22, 26
 Fırat 25
 Fijenoord Works 60
 Flandre Şirketi 60, 122
 Franco Romain Şirketi 137
 Franco-Roumaine Şirketi 69, 70
 Fransa 5, 14, 47, 49, 77, 79, 92, 102, 125, 148, 150
 Genç - Çapakçur 24
 Goeben 60
 Hasan Bey, İktisat Bakanı 139
 Heybeliada 23, 26
 Hoare, R.H 19, 85
 Italian Aero Express şirketi 137
 İngiliz Kız Lisesi 99
 İngiltere 7, 12, 13, 14, 37, 40, 53, 77, 79, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 99, 106, 127, 148, 150, 151
 İsmet Paşa 23, 26, 27, 29, 30, 33, 44, 52, 116
 İstiklal mahkemesi 27
 İsveç 42, 118
 İtalya 5, 6, 12, 14, 50, 51, 70, 77, 79, 91, 92, 93, 96, 104, 105, 125, 148, 149, 150, 151
 İzmir 13, 30, 34, 68, 73, 93, 98, 100, 101, 113, 114, 115, 121, 130, 131, 134, 139
 Journal 104
 Kastamonu 31, 113
 Katolik 102
 Kaya, Şükrü 37
 Kelya 99
 King, Senatör 51
 Konstantin, VI (Patrik) 54
 Kutsal Sinod 55
 Kürt isyanı 23, 52, 62, 69
 Lahey 45, 103, 118
 laiklik 31, 32
 Latife Hanım 30
 Levant 102
 Lindsay, R., Sir 19, 94, 99
 Locarno (Antlaşması) 33, 43, 45, 52, 111
 Londra 9, 13, 15, 31, 43, 45, 125
 Lotus 92, 103
 Majestelerinin Elçisi 94
 Majestelerinin Hükümeti 13, 28, 48, 89, 90, 94, 95, 96, 100, 101
 Malatya 25, 75, 141, 142
 Malazgirt 24

DİZİN

- Messageries Maritimes 103
Metropolit 54
Milletler Cemiyeti 10, 11, 12,
28, 31, 33, 37, 39, 40, 41,
42, 45, 46, 52, 55, 90, 93,
94, 106, 110, 111, 118,
125
Millî Savunma Bakanlığı 67, 68
Montagna, Sinyor 50
Moskova 52, 54, 108
Mougin, General 49
Murat Su 23
Mussolini 91, 104, 105
Mustafa Kemal Paşa 13, 22, 23,
25, 114
Musul 10, 12, 13, 28, 31, 33, 38,
39, 40, 44, 45, 47, 50, 52,
60, 87, 89, 90, 91, 93, 94,
95, 99, 104
Mübadele 54, 55

Nakşibendi 25
Nemlizadeoğulları 75
Nurettin Paşa (Sakallı) 22

Odessa 93, 106
Orient News 22

Patrik 22, 54, 56
Petrich 34
Piran köyü 23
Pire 137

Recep Bey (Peker) 21
Rize 34
Romanya 58, 125
Rotterdam 60, 122
Rusya 5, 6, 14, 29, 33, 40, 43,
51, 52, 53, 54, 57, 89, 93,
106, 107, 112
Saint Barnabas 99
Sarraut, Albert, M. 49
Sarraut (Fransız Elçisi) 49, 50,
92
Sinyor Montagna 50
St. Antoine Hastanesi 101

Şapka Kanunu 28, 32, 33
Şeyh Said 9, 23, 24, 25, 29, 39,
52, 131

Tahran 107, 108
Takrir-i Sükun 27
Tevfik Rüştü Bey 42, 43, 44, 89,
106
Tevhid-i Efkâr 27
The Compagnie Internationale
des Transports Aeriens
137
Timurtaş 108
Trablusgarp 104
Trabzon 25, 28, 104, 141, 143
Troçki 90

Uluslararası Adalet Divanı 45
Unden, M. 42
Union des Cinq Chantiers de
France 122

Varşova 45, 52
Vasıf Paşa, Amiral 126
Von Gagem, Amiral 121
Yunanistan 5, 6, 22, 54, 55, 56,
92, 108, 109, 110, 125